

Paweł Wąs

<https://orcid.org/0000-0001-9861-3988>

Oddziałowe Biuro Badań Historycznych IPN w Łodzi

„PROCES SIEDEMNASTU” W RADOMSKU (7 MAJA 1946 ROKU) – NAJTRAGICZNIJSZY EPIZOD DZIAŁALNOŚCI SĄDÓW DORAŻNYCH KORPUSU BEZPIECZEŃSTWA WEWNĘTRZNEGO

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie zarysu funkcjonowania sądów doraźnych Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (KBW), które w okresie kilku miesięcy orzekły kilkaset wyroków śmierci. Ich działalność z uwagi na trudność w dotarciu do materiałów procesowych jest mało znana i stanowi wyzwanie nie tylko dla badaczy okresu powojennego w Polsce, lecz także dla prokuratorów prowadzących śledztwa w sprawach zbrodni komunistycznych. Bardzo często myli się je z wydziałami do spraw doraźnych przy sądach okręgowych oraz z wojskowymi sądami rejonowymi (WSR), wojskowymi sądami garnizonowymi (WSG) i wojskowymi sądami okręgowymi (WSO)¹. Bez wątplenia egzemplifikacją

¹ Szerzej zob. P. Wąs, *Szafarze śmierci. Sędziowie sądów doraźnych Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (lutycz-czerwiec 1946)*, „Biuletyn IPN” 2022, nr 1–2 (194–195), s. 155–170; K. Łopatecki, *Powstanie i funkcjonowanie wydziałów do spraw doraźnych działających przy Sądzie Okręgowym w Białymstoku (II–VI 1946 r.)*, „Z Dziejów Prawa” 2019, t. 12 (20), s. 723–750; M. Turlejska, „Sądy na kółkach”. *Głos przeciwko karze śmierci*, „Przegląd Powszechny” 1988, nr 12, s. 329–343; *eadem*, *Te pokolenia załobami czarne... Skazani na śmierć i ich sędziowie*, Warszawa 1990; G. Jakubowski, *Sądownictwo powszechne w Polsce w latach 1944–1950*, Warszawa 2002, s. 39–40; L. Kowalski, *Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego a Żołnierze Wyklęci. Walka z podziemiem antykomunistycznym w latach 1944–1956*, Poznań 2016, s. 244–251; K. Szwagrzyk, *Sędzia-śmierć. Działalność sędziego Włodzimierza Ostapowicza na Białostocczyźnie (1946–1947)*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2005, nr 12, s. 47–59; D. Maksimiuk, *Prokurator i sąd do „zadania specjalnego”*. *Rzecz o Karolu Malawskim i jego działalności w Wydziale do Spraw Doraźnych Sądu Okręgowego w Łomży*, „Studia Łomżyńskie” 2021,

funkcjonowania omawianych sądów był proces siedemnastu żołnierzy Konspiracyjnego Wojska Polskiego (KWP), który odbył się 7 maja 1946 r. Wzbudza on do dziś emocje, co w dużej mierze jest spowodowane surowością wyroku wymierzonego w trybie doraźnym przez sąd, w skład którego wchodził wojskowi oddelegowani do orzekania w sądach cywilnych, oraz bestialskim sposobem wykonania kary śmierci na dwunastu skazańcach². Opis tego postępowania stanowi zasadniczą część niniejszego tekstu.

Sądy doraźne KBW

16 listopada 1945 r. wydano dekret o postępowaniu doraźnym, który został zatwierdzony przez Prezydium Krajowej Rady Narodowej³. Przy sądach okręgowych na terenie całego kraju powstały wydziały do spraw doraźnych, w założeniu mające działać szybko i niezwykle represyjnie. Skład orzekający tworzyli sędzia apelacyjny lub okręgowy (jako przewodniczący) oraz dwóch ławników, których listy sporządzały wojewódzkie rady narodowe. W trybie doraźnym sędzono m.in. sprowadzenie niebezpieczeństwa powszechnego, zabójstwo (zwykłe i popełnione w afekcie),

t. 31, s. 215–226; J. Borowiec, *Wojskowa Prokuratura sądów doraźnych w województwie rzeszowskim maj–czerwiec 1946* [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944–1956*, red. W. Kulesza, A. Rzepliński, Warszawa 2000, s. 413–423; M. Surdej, *Rzeszowski „sąd na kółkach”*, „Wyklęci” 2020, nr 2 (18), s. 61–70; K. Rutkowski, *Sprawa żołnierzy Konspiracyjnego Wojska Polskiego zamordowanych i pochowanych w piwnicy ratusza miejskiego w Radomsku w kwietniu 1946 r. w świetle dostępnych materiałów*, „Biuletyn Muzeum Regionalnego im. Stanisława Sankowskiego w Radomsku” 2020, nr 2, s. 45–58; Archiwum Instytutu Pamięi Narodowej (dalej: AIPN), 578/440, Protokół odbytej 3 VI 1946 r. odprawy sędziów i prokuratorów sądów doraźnych, k. 52–62. W niniejszym tekście przedstawiono jedynie zarys działalności omawianych sądów, w przygotowaniu znajduje się monografia pod roboczym tytułem „Sądy doraźne Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (luty–czerwiec 1946 r.)”.

² Na temat procesu zob. m.in. T. Toborek, *Stanisław Sojczyński i Konspiracyjne Wojsko Polskie*, Łódź 2015, s. 111–114; K. Jasiak, *Z dziejów Konspiracyjnego Wojska Polskiego*, Radomsko 2010, s. 51–53; *idem*, *Zarys dziejów Konspiracyjnego Wojska Polskiego*, Radomsko 2015, s. 46–49; *idem*, *Działalność partyzancka Konspiracyjnego Wojska Polskiego. Z dziejów II konspiracji w środkowej Polsce w latach 1945–1955*, Wieluń–Opole 2008, s. 302–307; P. Wąs, *Konspiracyjne Wojsko Polskie – album fotograficzny*, Łódź 2019, s. 194–213; *idem*, *Proces siedemnastu w Radomsku*, „Biuletyn IPN” 2020, nr 3, s. 50–60; R. Rabięga, *Zbrodnia w imieniu prawa – proces siedemnastu żołnierzy KWP 7 maja 1946 r. w Radomsku*, „Wyklęci” 2017, nr 2 (6), s. 131–139; T. Lenczewski, *Proces siedemnastu w Radomsku*, „Polska Zbrojnia” 1991, nr 8 (18); R. Peska, *Warszyc*, Pabianice 1997, s. 73–96; *Proces „siedemnastu” w Radomsku – 7 maja 1946 r.*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/63423,Proces-siedemnastu-w-Radomsku-7-maja-1946-r.html>, dostęp 22 VII 2022 r.; „*Proces siedemnastu” w Radomsku* [film edukacyjny Oddziału IPN w Łodzi], <https://www.youtube.com/watch?v=bBkxlZB8K38>, dostęp 22 VII 2022 r.

³ Dekret z dnia 16 listopada 1945 r. o postępowaniu doraźnym, DzU 1945, nr 53, poz. 301.

kradzież rozbójniczą, rozbój. Pod szczególną ochroną pozostawał transport mienia. Niezwykle surowo miały być sądzone kradzieże i rozboje, w których sprawca posiadał broń. Warunkiem rozpatrywania sprawy w trybie doraźnym było popełnienie przestępstwa po wejściu w życie dekretu, tj. po 17 grudnia 1945 r.⁴ Wydziały powołane do rozpoznania spraw w postępowaniu doraźnym przy sądach okręgowych rozpoczęły działalność w drugiej połowie grudnia⁵.

5 lutego 1946 r. w województwach białostockim, warszawskim i lubelskim rozpoczęła się tzw. (wiosenna) akcja specjalna walki z bandytyzmem. Była to szeroko zakrojona operacja wojskowa wymierzona w podziemie niepodległościowe, przeprowadzona siłami KBW i „ludowego” WP, liczącymi w sumie 10 tys. żołnierzy⁶. Jeszcze w styczniu zapadła decyzja o utworzeniu ponadnormatywnych wydziałów doraźnych, które miały funkcjonować przy poszczególnych grupach operacyjnych i sądzić osoby zatrzymane w trakcie pacyfikacji. Na początku lutego – „wobec konieczności rozszerzenia i ożywienia działalności sądów doraźnych na terenach wschodnich” – powstało dziewięć składów do orzekania w trybie doraźnym. Weszli do nich sędziowie i prokuratorzy wydelegowani do Ministerstwa Sprawiedliwości (MS) z wojskowego wymiaru sprawiedliwości. Miały one „sądzić bandytów na miejscu”. Składy orzekające zostały skierowane do dyspozycji dowódcy KBW gen. Bolesława Kieniewiczza, który miał zapewnić środki transportu, ochronę, pomieszczenia oraz wszelkiego rodzaju zaopatrzenie na okres ich urzędowania⁷. Faktycznym zwierzchnikiem sędziów i prokuratorów był płk Konstancy Lasota – sowiecki szef Wojskowego Sądu KBW⁸. W późniejszym okresie akcję specjalną rozszerzono o województwa łódzkie, poznańskie, kieleckie, rzeszowskie i krakowskie⁹.

⁴ Szerzej zob. C. Wasilkowski, *Postępowanie doraźne. Zakres – kary – orzekanie – tryb*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1945, nr 2, s. 19–23.

⁵ *Sądy doraźne za przestępstwa przeciw państwu i społeczeństwu*, „Rzeczpospolita”, 15 XII 1945; *Sądy doraźne zostają wprowadzone w dniu jutrzejszym*, „Dziennik Łódzki”, 16 XII 1945. W materiałach prasowych widoczna jest pewna rozbieżność w czasie, jeśli chodzi o rozpoczęcie działalności wydziałów doraźnych przy poszczególnych sądach okręgowych.

⁶ AIPN, 578/632, Rozkaz bojowy nr 001, Warszawa, 29 I 1946 r., k. 171–175; *ibidem*, Operacje w województwach warszawskim, lubelskim i białostockim, k. 189–194.

⁷ *Ibidem*, k. 194; Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Ministerstwo Sprawiedliwości (dalej: MS), 1680, Pismo do ministra obrony narodowej, 31 I [1946 r.], k. 79; *ibidem*, Pismo do Ministerstwa Sprawiedliwości, 1 II 1946 r., k. 80; *ibidem*, Pismo do Ministerstwa Sprawiedliwości, 31 I 1946 r., k. 81–82.

⁸ Funkcję tę pełnił do 2 VIII 1946 r., następnie został odkomenderowany do ZSRS.

⁹ W woj. łódzkim działały one w okresie marzec–czerwiec, w poznańskim – kwiecień–czerwiec, w kieleckim – kwiecień–czerwiec, w rzeszowskim – maj–czerwiec. W woj. krakowskim odbył się jeden proces w czerwcu.

Nowo powstałe wydziały doraźne miały dużą autonomię w swych działaniach i dublowały pracę wydziałów powstałych kilka miesięcy wcześniej. Miały własne pieczęcie sądowe i prokuratorskie, otrzymane z MS. Postępowanie sądowe cechowało się pospieszną, uproszczoną procedurą oraz dużą liczbą orzekanych (i następnie wykonanych) wyroków śmierci. Nie istniała możliwość odwołania się od wyroku, skazańca mógł ułaskawić jedynie prezydent KRN¹⁰. Niejednokrotnie dochodziło do sytuacji, że prezesi oraz prokuratorzy sądów okręgowych dowiadywali się o działalności ponadnormatywnych wydziałów doraźnych po ukazaniu się drukowanych w dużych nakładach obwieszczeń o wykonanych wyrokach śmierci¹¹ lub po otrzymaniu korespondencji dotyczącej odbytych procesów w trybie doraźnym¹². Z uwagi na to, że część składów orzekających ciągle się przemieszczała, procesy zaś organizowano w trakcie sesji wyjazdowych, zyskały one miano „sądów na kółkach”, „sądów obwoźnych”, „sądów objazdowych” itp.¹³

¹⁰ W myśl wytycznych szefa Wojskowego Sądu KBW płk. Lasoty: „Po wydaniu wyroku śmierci Przewodniczący Sądu bezzwłocznie przesyła do Ministerstwa Sprawiedliwości telefonogram za pośrednictwem Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego z zapytaniem, czy Prezydent skorzysta z prawa łaski odnośnie [do] skazanych na karę śmierci. Po otrzymaniu odpowiedzi Przewodniczący Sądu przesyła Prokuratorowi wyrok do wykonania z odpowiednią adnotacją wzgl[ędnie] odpisem telefonogramu co do decyzji Prezydenta”. Należy zaznaczyć, że wymóg ten był przestrzegany, choć przez to, że decyzje przesyłano za pomocą telefonogramów, egzekucja mogła się odbyć już w dniu procesu. W większości przypadków jednak procedura związana z prośbą skazańców o ułaskawienie trwała kilka dni. Zob. AAN, MS, 1680, Pismo do prokuratora Sądu Okręgowego Wydziału dla Spraw Doraźnych Karola Malawskiego, 22 VI 1946 r., k. 3; M. Turlejska, „Sądy na kółkach”. *Głos...*, s. 334.

¹¹ „Po wykonaniu wyroku należy bezzwłocznie przystąpić do jego publikacji przez wydrukowanie ogłoszeń, które należy nie tylko rozlepić w miejscu przeprowadzenia rozprawy, ale również przesłać do właściwych władz bądź miejsca popełnienia przestępstwa, bądź zamieszkania skazanych celem rozlepienia, jak również przesłać do miejscowych dzienników celem wykorzystania. Poza tym należy rozprawy przeprowadzać publicznie przy najszerszym współudziale społeczeństwa i partii politycznych” (*ibidem*). Niekiedy były to obwieszczenia zbiorcze, na których znajdowały się nazwiska kilkudziesięciu straconych osób. Zob. P. Wąs, *Szafarze śmierci...*, s. 155.

¹² AAN, MS, 1678, Pismo do Ministerstwa Sprawiedliwości (Nadzór Sądowy) w Warszawie, Radom, 10 VIII 1946 r., k. 13; *ibidem*, Pismo do Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Kielcach, Radom, 3 VI 1946, k. 52; *ibidem*, Pismo do Ministerstwa Sprawiedliwości wysłane przez Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie, Kielce, 7 VI 1946 r., k. 53; *ibidem*, Pismo do Ministerstwa Sprawiedliwości Nadzór Prokuratorski w Warszawie, Siedlce, 15 VI 1946 r., k. 64; *ibidem*, 1679, Pismo do Ministerstwa Sprawiedliwości w Warszawie, Radom, 10 VIII 1946 r., k. 13.

¹³ Termin „sądy na kółkach” upowszechniła Maria Turlejska. Używała ona również określenia „sądy doraźne KBW”, które – zdaniem autora – oddaje specyfikę działalności ponadnormatywnych składów orzekających w trybie doraźnym. Zob. M. Turlejska, „Sądy na kółkach”. *Głos...*

W czerwcu 1946 r. dekret o postępowaniu doraźnym został zastąpiony kolejnym¹⁴. Ponadto 25 czerwca wprowadzono dekret o przystosowaniu przepisów o postępowaniu doraźnym przed sądami wojskowymi, które przejęły sprawy rozpatrywane przez sądy doraźne KBW¹⁵. W dalszym ciągu funkcjonowały wydziały doraźne przy sądach okręgowych¹⁶.

W trakcie swej działalności, od 7 lutego 1946 r. do końca czerwca tegoż roku, sądy doraźne KBW rozpatrzyły 331 spraw, w których osądzono 801 osób. Wydano 368 wyroków śmierci, z czego w 5 przypadkach prezydent KRN Bolesław Bierut przychylił się do prośby o łaskę, a 3 skazanym na karę śmierci udało się zbiec przed egzekucją. W trakcie rozpraw uniewinniono 35 osób¹⁷.

Konspiracyjne Wojsko Polskie

W kwietniu 1945 r. kpt. Stanisław Sojczyński „Warszyc”¹⁸ na bazie I batalionu 27 pp AK, którym dowodził podczas wojny, utworzył orga-

¹⁴ Dekret z dnia 13 czerwca 1946 r. o zmianie dekretu z dnia 16 listopada 1945 r. o postępowaniu doraźnym, DzU 1946, nr 30, poz. 193.

¹⁵ Dekret z dnia 25 czerwca 1946 r. o przystosowaniu przepisów o postępowaniu doraźnym do postępowania przed sądami wojskowymi, DzU 1946, nr 30, poz. 194.

¹⁶ Według materiałów obejmujących niemal 67 proc. wszystkich spraw rozpatrzonych przez wydziały doraźne działające przy sądach okręgowych w 1946 r. rozpatrzono 1021 spraw, w których oskarżono 1830 osób, a skazano 1565. Karę śmierci wymierzono 50 z nich. Szerzej zob. K. Poklewski-Kozieł, *Działalność sądów doraźnych w 1946 r. w świetle 1021 akt sądowych*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1947, nr 11, s. 14–23.

¹⁷ Ustalenia własne autora na podstawie analizy dostępnej dokumentacji archiwalnej, w tym weryfikacji list skazanych przez poszczególne sądy orzekające. Podane liczby nie obejmują podsądnych przekazanych w celu osądzenia do WSR, WSG i WSO. Ostateczne dane mogą się nieznacznie różnić.

¹⁸ Stanisław Sojczyński, s. Michała (30 III 1910 – 19 II 1947) – urodził się w Rzejowicach, pow. Radomsko. W 1932 r. ukończył Państwowe Seminarium Nauczycielskie Męskie (PSNM) im. Tadeusza Kościuszki w Częstochowie. Po odbyciu służby wojskowej został przeniesiony (1 I 1936) do rezerwy w stopniu podporucznika. Nauczyciel w szkole powszechnej w Borze Zajacińskim. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939 r., a następnie podjął w rodzinnych Rzejowicach działalność konspiracyjną w szeregach SZP/ZWZ/AK. Pełnił m.in. funkcję zastępcy komendanta Obwodu Radomsko AK oraz szefa tamtejszego Kedywu. Latem 1944 r. objął dowództwo nad I batalionem 27 pp AK. Po przejściu frontu ukrywał się, zagrożony aresztowaniem przez komunistów. Od kwietnia 1945 do czerwca 1946 r. dowodził utworzoną przez siebie antykomunistyczną organizacją zbrojną. Aresztowany w wyniku zdrady 27 VI 1946 r., skazany na podstawie wyroku WSR w Łodzi z 17 XII 1946 r. na karę śmierci. Wyrok wykonano. Do dziś nie udało się odnaleźć szczątków ofiary komunistycznej zbrodni. Szerzej zob. K. Jasiak, *Sojczyński Stanisław Michał ps. Wojnar, Zbigniew, Warszyc, Wazbiw, Świrski, Avr (1910–1947)* [w:] *Radomszczański słownik biograficzny*, t. 1, red. G. Mieczyski, Radomsko 2017, s. 173–180; K. Lesiakowski, R. Rabiega, *Stanisław Sojczyński (1910–1947)* [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słow-*

nizację o krypt. „Manewr”, w późniejszym czasie przemianowaną na Konspiracyjne Wojsko Polskie. KWP było największą niepodległościową organizacją zbrojną działającą w pierwszych latach powojennych w centralnej Polsce. W szczytowym okresie jej skład osobowy liczył niemal 3 tys. żołnierzy. Sieć konspiracyjna funkcjonowała w kilkunastu powiatach województw łódzkiego, kieleckiego, śląskiego i poznańskiego. Głównymi celami KWP były: samoobrona przed represjami komunistycznej bezpieki, ochrona społeczeństwa przed gwałtami i rabunkami ze strony Armii Czerwonej, likwidacja band grabiących ludność, niejednokrotnie pod szyldem byłej AK. Sprawnie funkcjonowały wywiad, łączność i służba kwatermistrzowska. Dużą wagę przywiązywano do działań propagandowych oraz egzekucyjnych¹⁹.

Największą i najbardziej spektakularną operacją zbrojną przeprowadzoną przez KWP był atak na Radomsko w nocy z 19 na 20 kwietnia 1946 r.²⁰ Głównym jej celem było uwolnienie więźniów z aresztu miejskiego, znajdującego się przy budynku magistratu²¹. Oddziałami biorącymi udział w akcji dowodzili por. Jan Rogulka „Grot”²², ppor. Władysław

nik biograficzny, t. 2, red. W. Frazik, Kraków–Warszawa–Wrocław 2004, s. 479–487; T. Toborek, *Stanisław Sojczyński „Warszyc” (1910–1947)*, wyd. 2 uzup. i popr., Łódź 2022; *idem*, *Warszyc. Wyklęty bohater*, Warszawa 2013.

¹⁹ Na temat KWP zob. m.in. T. Toborek, *Stanisław Sojczyński i Konspiracyjne...*; K. Jasiak, *Działalność partyzancka Konspiracyjnego...*; *idem*, *Zarys dziejów Konspiracyjnego...*; *idem*, *Z dziejów Konspiracyjnego...*; A.W. Gała, *Konspiracyjne Wojsko Polskie 1945–1954*, Częstochowa 1996; R. Peska, *Warszyc...*; M. Gąsior, *Konspiracyjne Wojsko Polskie 1945–1948. Zarys organizacji i działalność*, Radomsko 1994; T. Lenczewski, *Konspiracyjne Wojsko Polskie [w:] Armia Krajowa. Dramatyczny epilog*, red. K. Komorowski, Warszawa 1994, s. 68–90; P. Wąs, *Konspiracyjne Wojsko...* W ostatniej z wymienionych publikacji znajduje się zestawienie bibliograficzne do 2019 r. (s. 451–456).

²⁰ Zob. m.in. T. Toborek, *Stanisław Sojczyński i Konspiracyjne...*, s. 102–110; K. Jasiak, *Działalność partyzancka Konspiracyjnego...*, s. 282–302; P. Wąs, *Konspiracyjne Wojsko...*, s. 159–185.

²¹ Kilka lat wcześniej, w nocy z 7 na 8 VIII 1943 r., żołnierze AK z patroli dywersyjnych pod dowództwem por. Stanisława Sojczyńskiego „Zbigniewa” uwolnili z aresztu miejskiego w Radomsku kilkudziesięciu więźniów przetrzymywanych przez niemieckie władze okupacyjne, wśród których było wielu mieszkańców rodzinnej miejscowości Sojczyńskiego – Rzejowic. Zob. T. Toborek, *Stanisław Sojczyński i Konspiracyjne...*, s. 25–26; K. Jasiak, *Działalność partyzancka...*, s. 17–18; K. Rutkowski, *Ofiary represji hitlerowskich w księgach aresztu miejskiego w Radomsku 1939–1945 – przyczynek do badań [w:] Radomsko. Narodziny i rozwój miasta*, red. R. Majzner, Radomsko 2017, s. 386–388.

²² Jan Rogulka, s. Józefa (5 III 1913 – 9/10 V 1946) – urodził się w Woli Rożkowej, pow. Radomsko. W 1935 r. ukończył PSNM w Częstochowie. W okresie międzywojennym odbył służbę wojskową i w 1937 r. został skierowany do rezerwy w stopniu plutonowego podchorążego. Od września 1938 r. pracował jako nauczyciel kontraktowy w publicznej szkole powszechnej w Budkach Nowych, pow. Przasnysz. Aktywny

Kuśmierczyk „Longinus”²³, por. Henryk Glapiński „Klinga”²⁴ oraz sierż. Tomasz Szczęsny „Tygrys”²⁵. Całością zgrupowania liczącego niemal 170 żołnierzy dowodził por. „Grot”. Po zbiórce na radomszczańskim cmentarzu przy ul. Strzałkowskiej (obecnie Wyszyńskiego), ok. godz. 1 w nocy rozpoczęto akcję. Część oddziałów ubezpieczała strategiczne obiekty i ulice miasta oraz ostrzeliwała ogniem zaporowym siedziby UB i MO. Wydzielona grupa „Longinusa”, po wysadzeniu bramy wejściowej oraz obezwładnieniu strażników, uwolniła 57 więźniów przetrzymywanych w areszcie miejskim i zrealizowała najważniejszy z założonych celów operacji²⁶.

w działalności konspiracyjnej w SZP/ZWZ/AK, jeden z najbliższych współpracowników por./kpt. Stanisława Sojczyńskiego „Zbigniewa”, „Warszycza”. Od początku grudnia 1945 r. dowódca batalionu KWP „Żniwiarka” w pow. piotrkowskim. Zob. P. Wąs, *Jan Rogulka (1913–1946) [w:] Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. 6, red. K. Krajewski, Warszawa 2021, s. 362–366.

²³ Władysław Kuśmierczyk, s. Józefa (19 V 1896 – 20 XII 1974) – urodził się w Gorzędowie, pow. Piotrków. Należał do grupy założycielskiej Szkoły Podchorążych Piechoty. Uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Ranny w trakcie kampanii wrześniowej 1939 r., trafił do niewoli niemieckiej. Po powrocie do Gorzędowa podjął pod ps. „Jastrząb” działalność konspiracyjną w ZWZ/AK w Podobwodzie Kamieńsk. Po wkroczeniu Sowieców pod ps. „Wiarus” stworzył własny oddział partyzancki, który jesienią 1945 r. został podporządkowany kpt. „Warszycowi” i wszedł w skład batalionu KWP „Żniwiarka”. Kuśmierczyk pod ps. „Longinus” objął dowództwo kompanii „Brony”. Zob. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi (dalej: AIPN Łd), 030/279, t. 4, Kwestionariusz osobowy, k. 123; K. Jasiak, *Działalność partyzancka...*, s. 27.

²⁴ Henryk Glapiński, s. Adama (28 XII 1915 – 19 II 1947) – urodził się w Częstochowie. W czasie okupacji niemieckiej żołnierz NOW/AK, zastępca komendanta AK w Radomsku. Aresztowany za działalność konspiracyjną i więziony w obozach koncentracyjnych w Gross-Rosen i Flossenburg filia Leitmeritz. Od lutego 1946 r. w strukturach KWP, od marca stał na czele Komendy Powiatowej KWP krypt. „Motor”. Dowódca OP SOS „Warszawa”. Aresztowany 31 VIII 1946 r. przez funkcjonariuszy GZI WP, na skutek prowokacji agenta Zygmunta Lercela. Sądzony w procesie dowództwa I Komendy KWP przez WSR w Łodzi, został skazany na karę śmierci, którą wykonano. Zob. R. Rabięga, *Henryk Glapiński (1915–1947) [w:] Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. 1, red. T. Balbus, Kraków–Warszawa–Wrocław 2002, s. 139–141; K. Jasiak, *Glapiński Henryk ps. Sep, Klinga (1915–1947) [w:] Radomszczańskie słownik biograficzny*, t. 1, red. G. Mieczyski, Radomsko 2017, s. 56–58.

²⁵ Tomasz Szczęsny, s. Łukasza (5 XII 1903 – ?) – urodził się w Dylowie, pow. Pajęczno. Żołnierz ZWZ/AK, ps. „Tygrys”. Jesienią 1945 r. wstąpił do KWP. Szef, a następnie zastępca dowódcy kompanii „Młoty” w batalionie „Motor”, pod ps. „Tadeusz”. Od końca marca 1946 r. adiutant ppor. Antoniego Pabianiaka „Błyskawicy” w pow. wieluńskim. Ujawnił się 5 III 1947 r. w WUBP w Łodzi. Zob. AIPN Łd 014/126, Sprawa operacyjnej obserwacji krypt. „Powrót”; *ibidem*, 030/279, t. 6, Kwestionariusz osobowy, k. 177.

²⁶ Komunistyczna propaganda głosiła, że chodziło o kilkunastu spekulantów i volksdeutsche. Do rozpowszechnienia tej wersji przyczynił się również pisarz Zbigniew Nienacki, który pod ps. „Ewa Połaniecka” opublikował w 1957 r. cykl artykułów w „Głosie Robotniczym”, szkalujących Sojczyńskiego i KWP. Zob. E. Połaniecka, *Warszyc!*, „Głos Robotniczy”, 20 V 1957.

Po niemal dwóch godzinach oddziały zaczęły wycofywać się z Radomska. Nieopodal miasta znajdowało się jednak wiele grup operacyjnych, które zostały skierowane kilka dni wcześniej na tereny zagrożone przez działalność partyzancką²⁷. Oddział „Grotą” i „Longinusa” w okolicach miejscowości Zabłocie został osaczony przez dwie z nich, a następnie po pościgu częściowo rozbity. Nad ranem zapadła decyzja o rozwiązaniu oddziału. W trakcie starć aresztowano kilku biorących udział w akcji żołnierzy KWP²⁸. Skutkiem ich zeznań, wydobytych podczas brutalnych przesłuchań, były dalsze zatrzymania²⁹.

Oddział „Klingi” w trakcie odwrotu z Radomska przez kilka dni toczył potyczki z pododdziałami KBW oraz „ludowego” WP³⁰. Jeszcze na ulicach miasta zatrzymano samochód z ośmioma sowieckimi żołnierzami z Wydzielonej Kompanii Służby Łączności NKWD. Na miejscu zastrzelono oficera, pozostałych zaś przewieziono do gajówki Borowe, w odległości 1 km od wsi Graby. Tam jeńcy, po położeniu linii telefonicznej pomiędzy wysuniętym posterunkiem a kwaterą oddziału „Klingi”, zostali rozstrzelani³¹, co stało się później pretekstem do zmasowanych represji ze strony Sowieców i komunistycznego aparatu bezpieczeństwa. Ostatecznie, po walkach w rejonie wsi Odrowąż i Wola Kuźniewska, oddział „Klingi” przeformowano na kilka grup, które po pewnym czasie podjęły dalsze działania w ramach KWP³².

Śledztwo

Z uwagi na szerokie echo, jakim odbiła się w społeczeństwie akcja uwolnienia więźniów z aresztu, i chęć szybkiego odwetu władze komunistyczne podjęły decyzję o zorganizowaniu pokazowego procesu w trybie doraźnym. Część żołnierzy KWP została zatrzymana z bronią w rękę podczas wycofywania się z Radomska. Wielu innych, w tym por. Jana

²⁷ Był to skutek narady z 10 kwietnia, zwołanej z inicjatywy szefa WUBP w Łodzi, płk. Mieczysława Moczara. Dwa dni przed atakiem na Radomsko w okolicy miasta skierowano setki żołnierzy KBW, „ludowego” WP i oddziały sowieckie. Zob. AIPN, 578/436, Pismo do dowódcy KBW gen. dyw. Bolesława Kieniewicza, 11 IV 1946 r., k. 4; *ibidem*, 578/274, Pismo do szefa Oddziału Rozpoznawczo-Śledczego płk. Łuki Litwina, Łódź, 11 IV 1946 r., k. 121; *ibidem*, Meldunek zwiadowczy za okres 15 IV 1946 – 20 IV 1946 r., k. 109–110.

²⁸ *Ibidem*, 578/204, Meldunek operacyjny nr 00110, k. 31–33.

²⁹ *Ibidem*, 278/274, Meldunek zwiadowczy za kwiecień 1946 r., k. 97–101; *ibidem*, Meldunek zwiadowczy za okres 20 IV 1946 – 25 IV 1946 r., k. 105–108.

³⁰ K. Jasiak, *Zarys dziejów...*, k. 44–46.

³¹ AIPN Łd, 6/43, t. 1, Wyciąg z protokołu przesłuchania Ryszarda Chmielewskiego, k. 471–472; *ibidem*, Wyciąg z protokołu przesłuchania Michała Synowca, k. 474.

³² K. Jasiak, *Działalność partyzancka Konspiracyjnego...*, s. 297–298.

Rogulkę, aresztowano w ciągu kolejnych dni w domach rodzinnych lub w wyniku zasadzek w mieszkaniach łączników³³. Podczas śledztwa, które było prowadzone przez Sowietów³⁴ oraz funkcjonariuszy PUBP w Piotrkowie Trybunalskim i Radomsku, w celu wymuszenia zeznań stosowano tortury, bito zatrzymanych kolbami karabinów, metalowymi prętami, gumowymi pałkami i drewnianymi kijami³⁵. Zgromadzony „materiał dowodowy” przekazano do prokuratury. Już 30 kwietnia został sporządzony akt oskarżenia, którego autorem był podprokurator Wojskowej Prokuratury KBW kpt. Tadeusz Garlicki³⁶, podpisany jako „wiceprokurator S[ądu] O[kręgowego] w Piotrkowie”. Objęto nim siedemnaście osób: Jana Rogulkę, Józefa Kapczyńskiego³⁷, Józefa Koniarskiego³⁸, Ryszarda

³³ D. Wójcicka, *Moje wspomnienia z KWP [w:] Wydarzenia upamiętniające przeżycia i walkę o niepodległość Polski w latach 1939–1989*, oprac. J. Załęcki, Radomsko 1996, s. 200–201; AIPN, 2386/15111, Spis osób zatrzymanych w czasie przeprowadzonej operacji, k. 8–10; *ibidem*, 2386/15112, Wykaz zatrzymanych od dnia 19 IV 1946 r., k. 4–8; *ibidem*, 578/204, Meldunek operacyjny nr 00112, k. 24–27; *ibidem*, Meldunek operacyjny nr 00111, k. 29–30; AIPN Łd, pf 78/1, t. 2, Protokół przesłuchania podejrzanego Jana Rogulki sporządzony przez oficera śledczego WUBP w Łodzi Edmunda Bocheńskiego (odpis), Piotrków, 21 IV 1946 r., k. 25–28; *ibidem*, Wykaz aresztowanych członków KWP przebywających w więzieniu i skazanych na karę śmierci, k. 266; *ibidem*, t. 4, Notatka, k. 47, 56; *ibidem*, t. 5, Telefonogram, 23 IV 1946 r., k. 25; *ibidem*, pf 12/2248, Protokół przesłuchania podejrzanego Jana Rogulki, Piotrków, 25 IV 1946 r., k. 38–40; *ibidem*, 15/1, t. 2, Meldunek nr 4, 20 V 1946 r., k. 75.

³⁴ AIPN, 2386/15112, Protokół przesłuchania Ryszarda Chmielewskiego, 24 IV 1946 r., k. 17–28; *ibidem*, Protokół przesłuchania Tadeusza Malinowskiego, 24 IV 1946 r., k. 29–33; *ibidem*, Protokół przesłuchania Stanisława Wersala, 24 IV 1946 r., k. 38–41 (wszystkie w języku rosyjskim).

³⁵ AIPN Łd, 421/135, t. 1, Protokół przesłuchania Józefa Zięby, 7 I 1992 r., k. 200–207; *ibidem*, t. 2, Protokół przesłuchania Romana Czajki, 12 II 1992 r., k. 7–8.

³⁶ Tadeusz Garlicki, s. Aleksandra (14 X 1913 – 17 V 1994) – urodził się w Lublinie. Magister prawa KUL (1935). Brał udział w kampanii wrześniowej; dostał się do niewoli niemieckiej, z której zbiegł. W październiku 1944 r. rozpoczął służbę w „ludowym” WP, początkowo jako aplikant Naczelnej Prokuratury Wojskowej i oficer śledczy Wojskowej Prokuratury 4 DP. Od lipca 1945 r. oficer śledczy, od listopada 1945 r. podprokurator Wojskowej Prokuratury KBW. W lutym 1946 r. oddelegowany do pełnienia obowiązków prokuratora przy sądach doraźnych w ramach „operacji specjalnej”. W początkowym okresie, jako wiceprokurator SO w Łomży na sesjach wyjazdowych w Wysokiem Mazowieckiem i Sokółce, współpracował ze składem orzekającym mjr. Juliana Giemborka, a następnie mjr. Kazimierza Stojanowskiego, z którym w marcu 1946 r. został oddelegowany do woj. łódzkiego. Zob. K. Swagrzyk, *Prawnicy czasu bezprawia. Sędziowie i prokuratorzy wojskowi w Polsce 1944–1956*, Kraków–Wrocław 2005, s. 300–301; P. Wąs, *Szafarze śmierci...*, s. 162–165; AIPN, 2174/5464, Teczka akt personalnych żołnierza: Tadeusz Garlicki.

³⁷ Józef Kapczyński, s. Antoniego (16 III 1922 – 9/10 V 1946) – urodzony w Moszczenicy, pow. Piotrków. Kowal zamieszkały w Pytowicach, pow. Piotrków, kawaler.

³⁸ Józef Koniarski, s. Władysława (23 XII 1909 – 9/10 V 1946) – urodzony w Gertrudowie, pow. Radomsko. Robotnik zamieszkały w Kamieńsku, pow. Piotrków, żonaty.

Nurkowskiego³⁹, Benedykta Ratajskiego⁴⁰, Czesława Turlejskiego⁴¹, Karola Wielocha⁴², Stanisława Wersala⁴³, Ryszarda Chmielewskiego⁴⁴, Leopolda Słomczyńskiego⁴⁵, Tadeusza Schabowskiego⁴⁶, Piotra Proszowskiego⁴⁷, Stanisława Śliwińskiego⁴⁸, Adama Lasonia⁴⁹, Józefa Ziębę⁵⁰, Kazimierza Matuszczyka⁵¹, Tadeusza Gałę⁵². Do postępowania w trybie zwykłym włączono materiały dotyczące Heleny Synowiec⁵³, Stanisława Jańczyka⁵⁴ i Romana Czajki⁵⁵. Ten ostatni miał ukończone zaledwie 15 lat⁵⁶. Wszystkim oskarżonym zarzucano czyny z art. 217 § 1c,

³⁹ Ryszard Nurkowski, s. Władysława (26 IV 1926 – 9/10 V 1946) – urodzony i zamieszkały w Piotrkowie. Rolnik, kawaler.

⁴⁰ Benedykt Ratajski, s. Józefa (5 II 1926 – 9/10 V 1946) – urodzony i zamieszkały w Piotrkowie. Piekarz, kawaler.

⁴¹ Czesław Turlejski, s. Kazimierza (1 IV 1927 – 9/10 V 1946) – urodzony i zamieszkały w Kamieńsku, pow. Piotrków. Uczeń fryzjerski, kawaler.

⁴² Karol Wieloch, s. Mikołaja (21 X 1926 – 9/10 V 1946) – urodzony i zamieszkały w Barczkowicach, pow. Piotrków. Robotnik, kawaler.

⁴³ Stanisław Wersal, s. Franciszka (28 VIII 1926 – 9/10 V 1946) – urodzony w Gomunicach, pow. Radomsko. Uczeń ślusarski zamieszkały w Pustkowie, pow. Piotrków, żonaty.

⁴⁴ Ryszard Chmielewski, s. Jana (28 II 1924 – 9/10 V 1946) – urodzony i zamieszkały w Radomsku. Stolarz, kawaler.

⁴⁵ Leopold Słomczyński, s. Stefana (4 VIII 1927 – 9/10 V 1946) – urodzony i zamieszkały w Radomsku. Tokarz i szofer, kawaler.

⁴⁶ Tadeusz Schabowski, s. Waclawa (2 I 1924 – 9/10 V 1946) – urodzony i zamieszkały w Radomsku. Tokarz, kawaler.

⁴⁷ Piotr Proszowski, s. Władysława (15 III 1923 – 9/10 V 1946) – urodzony i zamieszkały w Strzałkowie, pow. Radomsko. Rolnik, kawaler.

⁴⁸ Stanisław Śliwiński, s. Władysława (23 IV 1923 – 18 IX 2005) – urodzony w Orzechowie, pow. Radomsko. Rolnik zamieszkały w Kocierzowach, pow. Radomsko, kawaler.

⁴⁹ Adam Lason, s. Stanisława (3 I 1928 – 22 VII 1991) – urodzony i zamieszkały w Kletni, pow. Radomsko. Rolnik, kawaler.

⁵⁰ Józef Zięba, s. Kazimierza (16 II 1925 – 30 I 2006) – urodzony i zamieszkały w Ochoficach, pow. Piotrków. Rolnik, kawaler.

⁵¹ Kazimierz Matuszczyk, s. Karola (16 III 1925 – 27 VIII 1987) – urodzony i zamieszkały w Kamieńsku, pow. Piotrków. Rolnik, kawaler.

⁵² Tadeusz Gala, s. Józefa (25 II 1912 – 15 V 1967) – urodzony i zamieszkały w Kletni, pow. Radomsko. Rolnik, kawaler.

⁵³ Helena Synowiec, c. Michała (13 III 1928 – ?) – urodzona w Rogach, gm. Garnek. Córcza gajowego z gajówki Borowe, gdzie stacjonował oddział „Klingi”. Zatrzymana w celu ustalenia miejsca zabójstwa żołnierzy sowieckich. Zob. AIPN, 2386/15112, Wykaz zatrzymanych od dnia 19 IV 1946 r., k. 7.

⁵⁴ Stanisław Jańczyk, s. Antoniego (8 IV 1919 – ?) – urodzony w Kosowie, pow. Piotrków. Członek KWP, brał udział w zbiórce oddziałów przed akcją na Radomsko. Aresztowany przez PUBP w Piotrkowie 26 IV 1946 r., skazany 29 X 1946 r. przez WSR w Łodzi na rok więzienia. Zob. AIPN Łd, 030/279, t. 3, Kwestionariusz osobowy, k. 113; AIPN Łd, pf 12/2295, Akta śledztwa wobec: Stanisław Czajka i inni.

⁵⁵ AIPN Łd, 6/68, t. 3, Akt oskarżenia, 30 IV 1946 r., k. 46–51.

⁵⁶ Roman Stanisław Czajka, s. Waclawa (9 IX 1930 – 7 XI 2006) – uczeń piotrkowskiego gimnazjum, zwerbowany do KWP przez szkolnego kolegę Leopolda Waderka

art. 225 § 1 oraz art. 259 kk⁵⁷. Miały one polegać na tym, że „w czasie od 8 do 21 kwietnia 1946 r. na terenie powiatów piotrkowskiego i radomszczańskie, wśród okoliczności szczególnie niebezpiecznych, sprowadzili niebezpieczeństwo powszechne dla życia i zdrowia ludzkiego, a także w znacznych rozmiarach dla mienia szerszego ogółu społeczeństwa”. Część zarzutów dotyczyła czynów popełnionych przez oddziały „Grota” i „Longinusa” z piotrkowskiego batalionu KWP „Żniwiarka”, w tym zabicia 11 kwietnia w Kazimierzowie funkcjonariusza PUBP w Piotrkowie Stanisława Kałuży. Zastosowano odpowiedzialność zbiorową, oskarżono wszystkich o udział w uprowadzeniu i zabicu żołnierzy sowieckich, mimo iż w tym czasie w skład oddziału „Klingi” wchodził jedynie Chmielewski i Słomczyński. Szesnastu podejrzanych (oprócz Józefa Koniarskiego) oskarżono o bezpośredni udział w akcji zbrojnej na Radomsko⁵⁸.

6 maja żołnierzy KWP przetrzymywanych w Piotrkowie przewieziono pod silną eskortą samochodem ciężarowym z planeką do Radomska⁵⁹. Po dotarciu do siedziby PUBP przy ul. Kościuszki 6 w Radomsku umieszczono ich w zbiorowej celi bez okna, w której gliniana podłoga na skutek wilgoci przemieniła się w błoto. Znajdowała się tam jedna prycza. Więźniów pozbawiono jedzenia i picia. Jak wspominał po latach jeden z osadzonych, „wszyscy byli skupieni, milczący i nieskorzy do rozmów”. Jedynie por. Rogulka starał się ich pocieszać⁶⁰.

ps. „Korak”. Wszedł w skład kompanii miejskiej KWP krypt. „Kosy”, przyjął ps. „Krótki”. W trakcie odwrotu po akcji na Radomsko ranny w lewe kolano i schwytyany przez UB. Torturowany w trakcie śledztwa. Wyrokiem WSR w Łodzi z 29 X 1946 r. skazany na 3 lata więzienia. Na wolność wyszedł w marcu 1947 r. W latach 1950–1952 członek konspiracyjnej organizacji Polskie Powstańcze Siły Zbrojne. Po rozbiciu grupy na mocy wyroku WSR w Rzeszowie z 26 IV 1952 r. skazany na 12 lat więzienia. Zob. P. Wąs, *Uratował go młody wiek... Roman Stanisław Czajka (1930–2006)*, „Wyklęci” 2017, nr 2 (6), s. 140–146.

⁵⁷ Art. 217 § 1c kk: „Kto sprowadza niebezpieczeństwo powszechne dla życia lub zdrowia ludzkiego albo w znacznych rozmiarach dla mienia: przez inne działania wśród okoliczności szczególnie niebezpiecznych, podlega karze więzienia”; art. 225 § 1 kk: „Kto zabija człowieka, podlega karze więzienia na czas nie krótszy od lat 5 lub dożywotnio albo karze śmierci”; art. 259 kk: „Kto zabiera innej osobie cudze mienie ruchome w celu przywłaszczenia, używając przemocy albo grożąc użyciem natychmiastowego gwałtu na osobie albo doprowadzając człowieka do stanu nieprzytomności lub bezbronności, podlega karze więzienia”. Zob. J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, wyd. 3, Lwów 1932, s. 314, 322, 364.

⁵⁸ AIPN Łd, 6/68, t. 3, Akt oskarżenia, 30 IV 1946 r., k. 46–51.

⁵⁹ Śledztwo w Piotrkowie przeszli: Jan Rogulka, Józef Kapczyński, Józef Koniarski, Ryszard Nurkowski, Benedykt Ratajski, Czesław Turlejski, Stanisław Śliwiński, Adam Lasoń, Józef Zięba, Kazimierz Matuszczyk, Karol Wieloch.

⁶⁰ AIPN Łd, 421/135, t. 1, Relacja Józefa Zięby z procesu członków Konspiracyjnego Wojska Polskiego w dniu 7 V 1946 r. w budynku kina w Radomsku, 7 III 1990 r., k. 4, 92–93.

Proces

Proces miał się odbyć w radomszczańskim kinie „Wolność”⁶¹. Na czas trwającego kilka dni pobytu sądu doraźnego podjęto nadzwyczajne środki. W Radomsku znalazło się wiele oddziałów zabezpieczających, w tym również wojska sowieckie. Część ulic zamknięto dla ruchu, na pozostałych wystawiono silne posterunki. Miasto było patrolowane przez kilka dni w dzień i w nocy. Szczególnie chroniony był gmach kina, na którego dachu umieszczono stanowisko ckm. Wewnątrz budynku znajdowało się 50 ludzi z 4 rkm⁶². Opracowano również – na wypadek próby odbicia więźniów – plan działań zbrojnych⁶³. W odwodzie znajdowały się liczne oddziały dysponujące moździerzami i działkami. Za ochronę budynku kina oraz za porządek w czasie toczącego się procesu, jak również za konwojowanie aresztowanych z siedziby PUBP do kina ulicą Kościuszki, odpowiedzialny był dowódca 3 Samodzielnego Baonu Operacyjnego KBW kpt. Tomczakowski⁶⁴.

Sprawę (sygn. Dk. 8/46) rozpatrywał sąd doraźny KBW występujący pod szyldem Wydziału do Spraw Doraźnych Sądu Okręgowego w Częstochowie⁶⁵ w dniu 7 maja 1946 r.⁶⁶ Skład sędziowski stanowił zespół

⁶¹ W swej ponadstuletniej historii kino nosiło różne nazwy: „Kinema” (1911–1940), „Adria” (1940–1941), „Metropol” (1941–1945), „Wolność” (1945–1949), „Polonia” (kilkanaście dni pod koniec 1949 r.), „Wolność” (1949–1953), „Metalowiec” (1953–1991), ponownie „Kinema” (1991–2010). Szerzej zob. T.A. Nowak, *Z Kinemą w tle. Historia kinoteatru i jego wkład w życie kulturalne Radomska*, Radomsko 2021, s. 11–12.

⁶² AIPN, 578/351, Schemat rozstawienia posterunków i patroli dla ochrony kina „Wolność” i budynku PUBP w Radomsku na czas trwania procesu przeciw członkom SG KWP „Bory” w okresie 6–9 V 1946 r., k. 109.

⁶³ *Ibidem*, k. 110.

⁶⁴ *Ibidem*, Rozkaz bojowy nr 0011, 6 V 1946 r., k. 107–108.

⁶⁵ Skład orzekający mjr. Stojanowskiego przebywał od końca marca do końca czerwca przy SO w Piotrkowie Trybunalskim, część spraw rozpatrywał na sesjach wyjazdowych w Radomsku, Opocznie i Końskich. W tym czasie osądził 73 osoby, z których 26 skazał na karę śmierci. Czterech podsądnych zostało przekazanych do WSR w Łodzi. Podobnie jak w przypadku większości spraw rozpatrywanych przez sądy doraźne KBW, nazwa sądu, przed którym odbywał się proces, miała znaczenie drugorzędne. Składy orzekające były wyposażone w pieczęcie wielu sądów okręgowych i dublowały ich działalność, często bez wiedzy prezesa danego sądu. Tak było w przypadku składu Stojanowskiego, który w trakcie części rozpraw występował pod szyldem SO w Częstochowie i Radomiu. W sprawozdaniach SO w Częstochowie za ten okres również brakuje informacji o procesie z 7 maja. Zob. AAN, MS, 8647, Sąd Okręgowy w Częstochowie. Organizacja i działalność sądu w 1946 r. Miesięczne sprawozdania statystyczne i opisowe.

⁶⁶ AIPN Łd, pf 78/1, t. 4, Telefonogram z WUBP Łódź z 7 V 1946 r., k. 59. Według niektórych źródeł proces miał się odbyć 6–7 maja. Zob. AIPN Łd, pf 10/252, Raport dekadowy za okres 4–14 V 1946 r., k. 5; AIPN, 578/206, Meldunek operacyjny nr 00156,

wydelegowany do rozpatrywania spraw w trybie doraźnym w składzie: mjr Kazimierz Stojanowski⁶⁷ – przewodniczący, por. Jakub Fajtlowicz⁶⁸ i chor. Apolinary Trembel⁶⁹ – ławnicy wojskowi, przy udziale delegowanej z MS protokolantki Zofii Urban⁷⁰.

k. 230–231; *ibidem*, Meldunek operacyjny nr 00125, k. 296–297; *ibidem*, Meldunek operacyjny nr 00124, k. 298–299.

⁶⁷ Kazimierz Stojanowski, s. Jana (13 V 1897 – 25 V 1975) – urodził się w Folwarkach, pow. Złoczów. W 1924 r. ukończył studia prawnicze na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. Do „ludowego” WP zmobilizowany w grudniu 1944 r. W pierwszych miesiącach 1945 r. był sędzią WSG w Lublinie, a następnie, do 19 II 1946 r., sędzią i wiceprezesem WSO w Lublinie. Delegowany do sądownictwa doraźnego do woj. białostockiego, stał na czele Wydziału do Spraw Doraźnych przy Sądzie Okręgowym w Łomży. Rozprawy, którym przewodniczył, odbywały się na sesji wyjazdowej w Sokółce. Pod koniec marca przeniesiony ze swym składem do woj. łódzkiego. Do stopnia podpułkownika mianowany z dniem 1 I 1947 r. Zob. K. Szwagrzyk, *Prawnicy czasu bezprawia...*, s. 433–434; P. Wąs, *Szafarze śmierci...*, s. 162–165; AIPN, 2018/4, Teczka akt personalnych żołnierza: Kazimierz Stojanowski.

⁶⁸ Jakub Fajtlowicz, s. Józefa (6 III 1906 – ?) – urodził się w Wieluniu. W 1926 r. ukończył tamtejsze gimnazjum. Wykształcenie wojskowe zdobył w 1928 r. w Szkole Podchorążych Rezerwy Piechoty przy 27 pp w Częstochowie. Do „ludowego” WP wstąpił w maju 1943 r., po pewnym czasie przeniesiony do KBW. W sierpniu 1945 r. został mianowany na stopień porucznika. Do Samodzielnego Baonu Operacyjnego KBW w Łodzi przybył 19 X 1945 r. ze Sztabu WBW w Warszawie i otrzymał przydział na stanowisko p.o. instruktora w Dowództwie WBW woj. łódzkiego. Na mocy rozkazu z 11 XI 1945 r. został przeniesiony do Samodzielnego Baonu Operacyjnego i wyznaczony na stanowisko oficera zwiadu. W końcu stycznia 1946 r. przeniesiony na stanowisko oficera ogólnej organizacji Baonu Ochrony WBW woj. łódzkiego. Na wniosek Miejskiej Rady Narodowej w Łodzi wpisany na listę ławników sądów doraźnych. Stosowne ślubowanie złożył 26 III 1946 r. Z dniem 10 VIII 1946 r. został zdemobilizowany i skreślony z rejestru jako niezdolny do służby wojskowej na podstawie orzeczenia Głównej Wojskowej Komisji Lekarskiej KBW z 12 VII 1946 r. Zob. AIPN, 636/1129, Rozkaz nr 016, 19 X 1945 r., k. 21; *ibidem*, Rozkaz nr 038, 11 XI 1945 r., k. 43; AIPN, 578/178, Wykaz oficerów 4 Samodzielnego Baonu Ochrony WBW woj. łódzkiego, k. 52; AIPN, 636/1153, Wyciągi z rozkazów personalnych, k. 34, 66; AIPN, 636/1149, Charakterystyka służbowa, k. 14; AAN, MS, 1680, k. 19, 21, 26.

⁶⁹ Apolinary Trembel, s. Jerzego (23 VI 1901 – ?) – urodził się w Petersburgu. Ukończył Uniwersytet Planowo-Ekonomiczny w Moskwie. W latach 1919–1927 i 1941–1944 służył w Armii Czerwonej, skąd w lutym 1944 r. trafił do „ludowego” WP. Od stycznia 1946 r. był szefem Kancelarii Dowództwa WBW woj. białostockiego, skąd został oddelegowany do sądownictwa doraźnego. Zob. AIPN, 1855/485, Akta personalne: Apolinary Trembel.

⁷⁰ Starsza rejestratorka nadzoru sądowego MS, wydelegowana na początku lutego 1946 r. do obsługi kancelaryjnej sądów doraźnych, za którą to działalność została odznaczona Brązowym Krzyżem Zasługi. We wniosku odznaczeniowym szef Wojskowego Sądu KBW płk. Lasota napisał: „Od początku lutego 1946 r. pracuje jako sekretarz Sądu Doraźnego w okręgu województwa białostockiego i łódzkiego – na stanowisku tym pracuje z prawdziwym poczuciem obowiązków, gdzie szybko orientując się i każdą pracę powierzoną wykonuje szybko i ku zupełnemu zadowoleniu przełożonych” (AIPN, 945/10, k. 137, 322–323v; AAN, MS, 1680, Pismo do dowódcy Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego gen. Bolesława Kieniewicza, 4 II [1946 r.], k. 76).

7 maja rano więźniów przewieziono ciężarówką należącą do mieszkańca Radomska na „salę rozpraw” w kinie „Wolność”. Jak zeznał po latach kierowca, wszyscy byli pobici – Jan Rogulka został wrzucony na ciężarówkę, gdyż nie miał siły wejść sam. Auto podjechało tyłem do bocznego wejścia, którym wprowadzono podsądnych bezpośrednio na salę⁷¹.

Oskarżeni zasiedli w pierwszym rzędzie widowni. Za każdym z nich stał żołnierz z bronią gotową do strzału. Dalej miejsca zajmowali funkcjonariusze UB i NKWD. Kilka kolejnych rzędów było pustych, a na końcu siedziała publiczność cywilna, wśród której nie brakowało młodzieży szkół średnich. Obecne były rodziny części oskarżonych, które dowiedziały się o terminie rozprawy. Na „salę sądową” wpuszczano za okazaniem dokumentów tożsamości⁷². Zabrakło miejsc siedzących, więc wielu przybyłych stało w przejściach przy ścianach. Rodziny rzucały oskarżonym kanapki, których jednak nie pozwolono podnosić. Jeden z podsądnych, Józef Zięba, ranny 20 kwietnia w prawą łydkę, nie otrzymał wcześniej żadnej pomocy medycznej. Na jego wniosek zainfekowaną ranę opatrzono w trakcie procesu⁷³.

Po odczytaniu aktu oskarżenia oraz zeznań ze śledztwa żołnierze KWP składali wyjaśnienia i nie przyznawali się do czynów, których nie popełnili. Długie wystąpienie miał por. Jan Rogulka „Grot”, dowodzący akcją na Radomsko, który przedstawiał działalność swoją i swych żołnierzy w ramach konspiracji antyniemieckiej⁷⁴. W trakcie przewodu sądowego przesłuchano świadków, m.in. Romana Czajkę⁷⁵. Obróńca z urzędu, którym był najprawdopodobniej Zbigniew Wolański⁷⁶, nie zabrał głosu. Prokurator Garlicki zażądał dla wszystkich oskarżonych kary śmierci.

⁷¹ AIPN Łd, 421/135, t. 2, Protokół przesłuchania Romana Trzeciaka, 11 V 1992 r., k. 76–77.

⁷² *Ibidem*, t. 1, Relacja Józefa Zięby i Adama Lasonia z procesu członków Konspiracyjnego Wojska Polskiego w dniu 7 V 1946 r. w budynku kina w Radomsku, 7 III 1990 r., k. 4–5, 93–94; *ibidem*, Wspomnienia Cecylii Kruszyńskiej o Janie Rogulce, 20 VIII 1990 r., k. 40–41.

⁷³ *Ibidem*, t. 1, Relacja Józefa Zięby z procesu członków Konspiracyjnego Wojska Polskiego w dniu 7 V 1946 r. w budynku kina w Radomsku, 7 III 1990 r., k. 5, 92.

⁷⁴ *Ibidem*, t. 1, Wspomnienia Cecylii Kruszyńskiej o Janie Rogulce, 20 VIII 1990 r., k. 41.

⁷⁵ Według części relacji w trakcie procesu nie przesłuchano żadnych świadków, jednak Roman Czajka w późniejszych zeznaniach potwierdził udział w rozprawie, zarówno swój, jak i Stanisława Jańczyka. W wykazie świadków podlegających wezwaniu na rozprawę znalazło się dziewięć nazwisk, nie licząc sześciu osób, których zeznania miały być odczytane w trakcie rozprawy. Nazwiska te wyszczególniono również w uzasadnieniu wyroku. Zob. AIPN Łd, 421/135, t. 2, Protokół przesłuchania Romana Czajki, 12 II 1992 r., k. 5–9.

⁷⁶ Nazwisko adwokata Zbigniewa Wolańskiego występuje w aktach jednego z procesów (Dk 12/46 z 8 V 1946 r.), które odbyły się w trakcie posiedzenia sądu doraźnego w Radomsku. Zob. AIPN Łd, 137/316, Protokół rozprawy głównej, 8 V 1946 r., k. 20.

Po krótkiej naradzie ogłoszono wyrok. Potwierdzał on większość zarzutów zawartych w akcie oskarżenia⁷⁷. Na podstawie art. 217 § 1c kk przy zastosowaniu art. 2 Dekretu z dnia 16 listopada 1945 r. o postępowaniu doraźnym⁷⁸ na karę śmierci oraz utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na zawsze zostali skazani: Jan Rogulka, Józef Kapczyński, Józef Koniarski, Ryszard Nurkowski, Benedykt Ratajski, Czesław Turlejski, Karol Wieloch, Stanisław Wersal, Ryszard Chmielewski, Leopold Słomczyński, Tadeusz Schabowski i Piotr Proszowski, którzy „przejawili wybitniejszą działalność przestępczą”. Kary 15 lat pozbawienia wolności orzeczono wobec Stanisława Śliwińskiego, Adama Lasonia, Józefa Zięby, Kazimierza Matuszczyka, Tadeusza Gali, „jako mniej aktywnych”⁷⁹. Był to najsurowszy wyrok orzeczony i wykonany w trakcie kilkumiesięcznej działalności sądów doraźnych KBW⁸⁰. Podobnie jak w akcie oskarżenia, przyjęto zasadę odpowiedzialności zbiorowej, przypisano żołnierzom piotrkowskiego batalionu „Żniwiarka” czyny popełnione przez oddział dowodzony przez Henryka Głapińskiego „Klingę”. O procesie i wyroku donosiła prasa⁸¹, co budziło różne reakcje w społeczeństwie. W piśmie skierowanym do Starostwa Powiatowego w Radomsku w dniu procesu, sygnowanym przez Kierownictwo Walki z Bezprawiem KWP, „za ewentualne powie-

⁷⁷ Ryszarda Chmielewskiego uniewinniono od zarzutu przywłaszczenia czterech worów mąki w dniu 14 kwietnia pod Kobielami, a Tadeusza Gałę od zarzutu zabójstwa Zygmunta Siewiery w dniu 3 III 1946 r. w Kamiensku.

⁷⁸ Jeśli chodzi o czyny zarzucane oskarżonym w akcie oskarżenia, to Kodeks karny z 1932 r. (DzU 1932, nr 60, poz. 571) przewidywał karę śmierci jedynie za zabójstwo (art. 225 § 1 kk). Za czyn z art. 217 § 1c kk, który sąd przypisał oskarżonym, groziła maksymalna kara do 15 lat więzienia (art. 39 § 1 kk). Jednak art. 2, pkt 1a dekretu o postępowaniu doraźnym (DzU 1945, nr 53, poz. 301) głosi: „Za przestępstwa, podlegające rozpoznaniu w postępowaniu doraźnym, wymierza się bez względu na to, jakie kary przewidziane są w ustawie za dane przestępstwo, następujące kary zasadnicze: karę śmierci”. Zob. J. Makarewicz, *Kodeks karny...*, s. 101, 314, 322, 364; AIPN, 737/2, *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 1945 r.* (nr 23–58) wraz ze skorowidzem alfabetycznym, k. 306; P. Wąs, *Szafarze śmierci...*, s. 158.

⁷⁹ AIPN Łd, pf 12/2248, Sentencja wyroku (odpis), 7 V 1946 r., k. 26–31.

⁸⁰ Równie represyjnie orzekał mjr Bronisław Ochnio, czego przykładem były dwie rozprawy grupowe w Sokołowie Podlaskim i Ostrowi Mazowieckiej, podczas których osądzono 31 członków podziemia niepodległościowego. W pierwszej z nich, 26 lutego 1946 r., zapadło 9 wyroków śmierci. Następnego dnia zostało skazanych na śmierć 12 oskarżonych. Jednemu z nich, Tadeuszowi Krupce, udało się zbiec w trakcie przewożenia na miejsce egzekucji. Zob. P. Wąs, *Szafarze śmierci...*, s. 160–161.

⁸¹ *W procesie bandy N.S.Z. 12 wyroków śmierci za napad w Radomsku*, „Dziennik Zachodni”, 8 V 1946; *Likwidacja bandy N.S.Z. Wykonanie wyroków śmierci w Radomsku*, „Dziennik Zachodni”, 12 V 1946; *12 bandytów zawisło na szubienicy. Sensacyjny proces bandy „Szarego” w Radomsku*, „Dziennik Łódzki”, 14 V 1946.

szanie 12 patriotów polskich” zagrożono rozstrzelaniem 120 komunistów w pow. radomszczańskim⁸².

Po ogłoszeniu wyroku skład sędziowski opuścił salę⁸³. Wszystkich skazanych ponownie przewieziono wynajętą ciężarówką do aresztu radomszczańskiego PUBP. Tym razem była ona dodatkowo eskortowana przez tankietkę z karabinem maszynowym. W trakcie transportu część więźniów chciała rozerwać plandekę i spróbować ucieczki. Nastroje uspokoił por. „Grot”, który stwierdził, że w przypadku próby ucieczki wszyscy zginą, a tak jest szansa na ocalenie skazanych na więzienie. W areszcie skazanych na śmierć i kary więzienia umieszczono w oddzielnych celach⁸⁴.

Egzekucja

Skazani na karę śmierci wnieśli prośbę o ułaskawienie do prezydenta KRN, którą przewodniczący sądu przesłał za pośrednictwem MS. W jej treści mjr Stojanowski zaznaczył, że skład sądowy nie przychylił się do prośby skazanych. Decyzja o nieskorzystaniu z prawa łaski zapadła następnego dnia⁸⁵. Ponadto w piśmie z 8 maja, dołączonym do przesyłanej do wiceministra Leona Chajna prośby sędziego Stojanowskiego, szef Wojskowego Sądu KBW płk Lasota zwrócił się z wnioskiem o wydanie zezwolenia na publiczne wykonanie wyroku śmierci na Janie Rogulce, „hershcie bandy”⁸⁶. W odpowiedzi podsekretarz stanu Leon Chajn napi-

⁸² AIPN Łd, 6/43, t. 4, Pismo do Starostwa Powiatowego w Radomsku, 7 V 1946 r., k. 333.

⁸³ Tego dnia rozpatrzono jeszcze jedną sprawę (sygn. Dk 9/46), w której oskarżonym był Stanisław Kwarciać. Zarzucono mu udzielanie pomocy w transporcie żywności dla oddziałów KWP po akcji na Radomsko oraz współpracę z oddziałem KWP podczas samej operacji. Sąd po wysłuchaniu prokuratora postanowił uznać się w tej sprawie niewłaściwym oraz przekazać ją do rozpatrzenia przez WSR w Łodzi. W uzasadnieniu podjętego na posiedzeniu niejawnym postanowienia podkreślono, iż postępowania doraźnego nie stosuje się do przestępstw popełnionych przez osoby podlegające odpowiedzialności przed sądami wojskowymi. Tak właśnie było w przypadku dezertera z szeregów MO. Po kilku miesiącach Kwarciać został skazany przez WSR w Łodzi na 3 lata więzienia. Zob. AIPN Łd, 137/319, Akta sprawy przeciwko Stanisławowi Kwarciaćkowi.

⁸⁴ AIPN Łd, 421/135, t. 1, Relacja Józefa Zięby i Adama Lasonia z procesu członków Konspiracyjnego Wojska Polskiego w dniu 7 maja 1946 r. w budynku kina w Radomsku, 7 III 1990 r., k. 6, 95–96.

⁸⁵ AAN, MS, 1702, Pismo do Ministerstwa Sprawiedliwości w Warszawie, Radomsko, 7 V 1946 r., k. 334, 358; *ibidem*, Pismo do prezesa Sądu Okręgowego Wydziału dla Spraw Doraźnych w Częstochowie, 8 V 1946 r., k. 335.

⁸⁶ *Ibidem*, Pismo do ministra sprawiedliwości Leona Chajna, 8 V 1946 r., k. 346, 357. Kilka publicznych egzekucji przez powieszenie odbyło się na mocy wyroków sądów doraźnych KBW na Rzeszowszczyźnie. Zob. P. Wąs, *Szafarze śmierci...*, s. 168–169; M. Surdej, *Rzeszowski „sąd na kółkach”* ..., s. 61–70; *idem*, „Wytrwać wolnymi. Studia

sał: „[...] zezwalam ze względu na szczególny charakter przestępstwa na publiczne wykonanie wyroku w odniesieniu do skazanego na karę śmierci wyrokiem Sądu Okręgowego w Częstochowie z dnia 7 maja 1946 r. Rogulki Jana”⁸⁷.

8 i 9 maja pozwolono rodzinom spotkać się ze skazańcami. Widzenia nie trwały długo. Odwiedzający mogli w ich trakcie przekonać się o obrażeniach i śladach pobicia na ciałach więźniów. Niektórzy nie mieli siły podnieść paczek żywnościowych przynoszonych przez bliskich⁸⁸. Rodzice Leopolda Słomczyńskiego przyszli z jego dziesięcioletnim bratem⁸⁹.

Wieczorem 9 maja do parafii św. Lamberta w Radomsku zgłosił się funkcjonariusz UB z prośbą o wysłanie księdza do oddania ostatniej posługi skazanym na karę śmierci. Proboszcz ks. Marian Jankowski zlecił to wikariuszowi, ks. Stanisławowi Piwowarskiemu, byłemu kapelanowi I batalionu 27 pp AK.

Spowiedź odbywała się w niewielkiej celi radomszczańskiego PUBP. Skazańcy wchodzili pojedynczo i po przystąpieniu do sakramentu pokuty oraz otrzymaniu rozgrzeszenia żegnali się z księdzem. Z większością z nich kapłan zetknął się podczas pełnienia posługi kapelana przy oddziałach partyzanckich w okresie II wojny światowej. Po zakończonej spowiedzi wszyscy ponownie weszli do celi, uklękli i przyjęli Komunię Świętą. Ksiądz Piwowarski wspominał po latach: „[...] całość przebiegła w spokoju i skupieniu. Skazańcy zastanawiali się, czy zostaną rozstrzelani, czy powieszeni”. Wychodząc późną nocą, ksiądz zauważył stojący na dziedzińcu samochód ciężarowy z plandeką⁹⁰.

z dziejów konspiracji niepodległościowej na Rzeszowszczyźnie w latach 1944–1956”, mps udostępniony przez autora.

⁸⁷ *Ibidem*, Pismo do obywatela prokuratora Sądu Okręgowego w Częstochowie, k. 347.

⁸⁸ AIPN Łd, 421/135, t. 1, Wspomnienia Cecylii Kruszyńskiej o Janie Rogulce, 20 VIII 1990 r., k. 41–42; *ibidem*, Wspomnienia o Kazimierzu Matuszczyku, k. 67–68; *ibidem*, Informacje uzyskane od żony Józefa Koniarskiego, 25 VI 1990 r., k. 75; *ibidem*, Wspomnienia o Karolu Wielochu, 11 VI 1990 r., k. 80–82; *ibidem*, Protokół przesłuchania Zofii Dzwonek, 16 XII 1991 r., k. 172–174; *ibidem*, Protokół przesłuchania Mariany Więclawek, 16 XII 1991 r., k. 175–179; *ibidem*, Protokół przesłuchania Heleny Matuszczyk, 16 XII 1991 r., k. 180–183; Relacja Haliny Adamczyk (nagranie audio), 11 VI 2022 r. (w posiadaniu autora).

⁸⁹ *Ibidem*, t. 2, Protokół przesłuchania Tadeusza Słomczyńskiego, 6 V 1992 r., k. 84–86.

⁹⁰ *Ibidem*, t. 1, Rozmowa z ks. Stanisławem Piwowarskim, proboszczem w Kłomnicach, 9 VI 1990 r., k. 88–90; *ibidem*, t. 2, Protokół przesłuchania Stanisława Piwowarskiego, 6 V 1992 r., k. 67–69; *Ksiądz Stanisław Piwowarski*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/76801,Ksiadz-Stanislaw-Piwowarski.html>, dostęp 22 VII 2022 r.; *Ksiądz Stanisław Piwowarski*, <https://fkn.tvp.pl/66142019/odc-30-ks-stanislaw-piwowarski>, dostęp 12 IX 2023 r.

W nocy z 9 na 10 maja skazani na śmierć zostali zamordowani⁹¹. Odbyło się to najprawdopodobniej bez obecności i nadzoru prokuratora⁹². Po egzekucji w pow. radomszczańskim rozplakatowano obwieszczenia z zestawieniem nazwisk skazanych w procesie⁹³. Zwłoki przewieziono kilkoma samochodami i porzucono w dole po niemieckim bunkrze w okolicach Bąkowej Góry. Wkrótce zostały one odnalezione przez mieszkańców wsi. Po pewnym czasie, nocą, w obecności żołnierzy KWP odbyła się ekshumacja. Ciała były bezładnie wrzucone do dołu, przykryte siennikami i przysypane ziemią. Wszyscy mieli ręce powiązane z tyłu drutem. Wydobyte zwłoki przetransportowano kilkoma wozami konnymi na cmentarz w Bąkowej Górze, gdzie przez cały dzień były identyfikowane przez bliskich. Część ciał wg relacji świadków nosiła ślady tortur, były one zmasakrowane i okaleczone. Niektóre osoby rozpoznano jedynie po elementach garderoby. Wieczorem ciała zostały pochowane w świeżo wykopanej zbiorowej mogile, lecz po kilku dniach ponownie je wydobyto. Rodziny przywoziły prześcieradła, którymi owijano zwłoki, a następnie wkładano je do trumien⁹⁴. Jan Rogulka został pochowany w mundurze wojskowym w rodzinnej mogile na cmentarzu w Niedośpielinie⁹⁵. Najmłodszy z zamordowanych – Leopold Słomczyński – spoczął na cmentarzu w Radomsku pod fałszywym nazwiskiem Górecki⁹⁶. Dużą pomocą służył pochodzący

⁹¹ Pozostało nierozstrzygnięte, gdzie przeprowadzono egzekucję. Poszlaki wskazują, że mogło się to odbyć w piwnicach radomszczańskiego magistratu, piwnicy PUBP w Radomsku bądź w drodze na miejsce porzucenia zwłok. Śledztwo prowadzone w sprawie tej zbrodni przez Okręgową Komisję Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Łodzi w latach 1991–1998 nie ujawniło wykonawców wyroku na dwunastu żołnierzach KWP. Bezpośredni i pośredni sprawcy zachowali konsekwentne milczenie. Zob. AIPN Łd, pf 78/1, t. 4, Telefonogram, 10 V 1946 r., k. 54; AIPN Łd, 6/58, t. 2, Meldunek sytuacyjny, 4 VI 1946 r., k. 17–18; *ibidem*, Pismo do szefa II K „Porębów”, 21 V 1946 r., k. 35–36; K. Rutkowski, *Sprawa żołnierzy...*, s. 52–53.

⁹² Prokurator Tadeusz Garlicki w trakcie swego przesłuchania zaprzeczył, że brał udział w egzekucji skazanych w Radomsku. Zastaniał się niepamięcią, zeznał jednak, że ogłoszenie wyroku po jednodniowej rozprawie przeżył bardzo mocno. Zob. AIPN Łd, 421/135, t. 3, Protokół przesłuchania świadka Tadeusza Garlickiego, Warszawa, 30 IX 1992 r., k. 22–28.

⁹³ P. Wąs, *Konspiracyjne Wojsko...*, s. 194.

⁹⁴ AIPN Łd, 421/135, t. 1, Informacje uzyskane od żony Józefa Koniarskiego, 25 VI 1990 r., k. 75–76; *ibidem*, Wspomnienia o Karolu Wielochu, 11 VI 1990 r., k. 82–83; *ibidem*, t. 2, Protokół przesłuchania Michała Ślusarczyka, 17 VIII 1992 r., k. 190–192; *ibidem*, Protokół przesłuchania Mariana Skowrona, 17 VIII 1992 r., k. 193–196; *ibidem*, Protokół przesłuchania Władysława Wołczyka, 17 VIII 1992 r., k. 197–202.

⁹⁵ *Ibidem*, t. 1, Wspomnienia Cecylii Kruszyńskiej o Janie Rogulce, 20 VIII 1990 r., k. 42–43; *ibidem*, t. 2, Protokół przesłuchania Cecylii Kruszyńskiej z d. Rogulka, 19 VI 1992 r., k. 145; *ibidem*, t. 2, Protokół przesłuchania Piotra Gaika, 1 X 1992 r., k. 224–225.

⁹⁶ *Ibidem*, Relacja Tadeusza Słomczyńskiego o bracie Leopoldzie Słomczyńskim zamordowanym w „procesie siedemnastu”, 2 X 1991 r., k. 197–199; *ibidem*, t. 2, Protokół przesłuchania Tadeusza Waclawa Słomczyńskiego, 6 V 1992 r., k. 84–86.

z Kamińska proboszcz parafii w Bąkowej Górze, u którego spały rodzi-ny pomordowanych. Na rozkaz kpt. „Warszyca” utworzono komisję do wyjaśnienia okoliczności zbrodni, w której skład wszedł m.in. dr Józef Grajkowski „Rafał”. Z zeznań jego oraz stojącego na czele komisji Jana Zająca wynika, że ostatecznie nie doszło jednak do kolejnej ekshumacji połączonej z oględzinami zwłok⁹⁷. Potwierdził to w swym meldunku szef wywiadu II K radomszczańskie batalionu KWP ppor. Stefan Kaleciński „Gwiazda”⁹⁸.

Po wykonaniu przez komunistów kary śmierci na dwunastu żołnierzach KWP kpt. „Warszyc” wydał rozkaz likwidacji funkcjonariuszy i konfidentów PUBP w Radomsku⁹⁹. Zadanie to udało się częściowo zrealizować¹⁰⁰. Ponadto w wystosowanym do kompanii „Brony” rozkazie nakazał ustalić nazwiska i adresy prokuratorów i sędziów sądu doraźnego z Piotrkowa, z których najbardziej szkodliwego zamierzano zlikwidować¹⁰¹. Również wywiad II K otrzymał nakaz sporządzenia list zawierających personalia, adresy oraz opinie prokuratorów i sędziów sądów doraźnych¹⁰².

Skazani na karę więzienia zostali 10 maja przewiezieni do aresztu w Piotrkowie, a po dwóch tygodniach trafili do więzienia przy ul. Sterlinga w Łodzi, gdzie byli niezwykle brutalnie traktowani. Po pewnym czasie przetransportowano ich do innych zakładów karnych. W marcu 1954 r., po odbyciu większości kary, Adam Lasoń, Józef Zięba, Kazimierz Matuszczyk i Tadeusz Gala opuścili więzienie. Kilka miesięcy później, 12 sierpnia 1954 r., na wolność wyszedł Stanisław Śliwiński¹⁰³.

Rehabilitacja i upamiętnienie

Przez cały okres komunizmu rodziny zamordowanych odwiedzały mogiłę w Bąkowej Górze, choć wiązało się to z licznymi uciążliwościami. Niedługo po pochówku dzięki zebranych funduszom udało się wykonać

⁹⁷ Józef Grajkowski został aresztowany przez WUBP w Łodzi w lipcu 1946 r. Ostatecznie, na podstawie wyroku z 8 VII 1947 r. został skazany na rok więzienia, karę darowano na mocy amnestii. Zob. AIPN Łd, 5/85, t. 1, Wyrok, 8 VII 1947 r., k. 588–591; AIPN Łd, 421/135, t. 4, Protokół przesłuchania Jana Zająca, 9 II 1994 r., k. 46–47.

⁹⁸ AIPN Łd, 6/58, t. 2, Pismo do szefostwa Zrębów, 14 VI 1946 r., k. 21, 50.

⁹⁹ AIPN Łd, 6/43, t. 3, Rozkaz, k. 370; *ibidem*, t. 4, Rozkaz, k. 158.

¹⁰⁰ Według zestawienia PUBP w Radomsku, sporządzonego na potrzeby procesu „Warszyca” i jego podkomendnych, w odwiecie za zamordowanie 12 żołnierzy KWP zlikwidowano 22 osoby. Zob. *ibidem*, t. 1, Wykaz, Radomsko, 3 X [19]46 r., k. 263.

¹⁰¹ *Ibidem*, t. 4, Rozkaz, 23 V 1946 r., k. 168.

¹⁰² *Ibidem*, Rozkaz, 26 V 1946 r., k. 170; *ibidem*, II K „Borów”, 27 V 1946 r., k. 172.

¹⁰³ AIPN Łd, 421/135, t. 1, Protokół przesłuchania świadka Józefa Zięby, 7 I 1992 r., k. 205–207; Archiwum Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim (dalej: ASO PT), II Ko 216/91/Un, Karty rejestracyjne więźniów, b.p.

wokół grobu obmurówkę, umieszczono też tablicę z nazwiskami ofiar i postawiono żelazny krzyż¹⁰⁴. Wzdłuż alejki cmentarnej posadzono dwaście smukłych brzózek, wkrótce zostały one jednak ścięte z polecenia komunistów. Dbano o mogiłę, sadzono kwiaty i je pielęgnowano. Podobnie było z miejscem odnalezienia zwłok. Regularnie porządkowano dół, wycinano krzewy jeżyn i inne samosiejki, usuwano pokrzywy. Rodziny spotykały się cyklicznie w rocznicę dokonania mordu oraz w dniu Wszystkich Świętych, zapalały znicze i się modliły. Funkcjonariusze komunistycznej bezpieki rozpuszczali wśród okolicznej ludności informacje, że zamordowani byli pospolitymi bandytami, trudniącymi się rabunkami w pobliskich wsiach. Na początku lat dziewięćdziesiątych na cmentarzu wykonano nową solidną obmurówkę oraz położono płytę nagrobną z granitu. Ogrodzono również miejsce odnalezienia zwłok i także tam umieszczono tablicę pamiątkową¹⁰⁵.

Dopiero w maju 1990 r. mogły się odbyć w Bąkowej Górze uroczystości rocznicowe, podczas których oddano hołd pomordowanym¹⁰⁶. Zaczęły pojawiać się pierwsze teksty dotyczące tragicznego procesu z maja 1946 r.¹⁰⁷ W pierwszych latach po przemianach ustrojowych obchody rozpoczynała msza św. w kościele pw. Trójcy Przenajświętszej, po której liczni uczestnicy przemaszerowali w zorganizowanym szyku na cmentarz, z towarzyszeniem pocztów sztandarowych organizacji kombatanckich. Od przeszło 10 lat msza polowa jest odprawiana na cmentarzu¹⁰⁸. Uroczystości w Bąkowej Górze odbywają się po dziś dzień. Jest to okazja do spotkania żyjących jeszcze byłych żołnierzy KWP czy też rodzin skazanych i zamordowanych w „procesie siedemnastu”. Biorą w nich udział przedstawiciele władz państwowych i samorządowych, członkowie organizacji i stowarzyszeń, jak również młodzież szkolna z powiatów piotrkowskiego i radomszczańskiego.

15 lipca 1991 r. do Sądu Wojewódzkiego w Piotrkowie Trybunalskim został złożony wniosek Ogólnokrajowego Związku Byłych Żołnierzy Konspiracyjnego Wojska Polskiego – Oddział w Piotrkowie Trybunalskim

¹⁰⁴ Relacja Haliny Adamczyk (nagranie audio), 11 VI 2022 r. (w posiadaniu autora). Część nazwisk widniejących na tablicy została przekreślona, np. Rogulski, Proszewski, zob. P. Wąs, *Konspiracyjne Wojsko...*, s. 208.

¹⁰⁵ Relacja Haliny Adamczyk (nagranie audio), 11 VI 2022 r. (w posiadaniu autora); P. Wąs, *Konspiracyjne Wojsko...*, s. 211–212.

¹⁰⁶ *W rocznicę egzekucji*, „Głos Poranny”, 14 V 1990; *Msza w Bąkowej Górze*, „Dziennik Łódzki”, 14 V 1990.

¹⁰⁷ Zob. m.in. *Zatajona zbrodnia UB „proces siedemnastu” – w oparciu o zebrane materiały przez Zofię Gzik oprac. Sławomir Sowa*, „Gazeta Obywatelska”, 23 V 1990; P. Sawicki, *Proces siedemnastu*, „Tygodnik Piotrkowski” 1991, nr 38–41.

¹⁰⁸ Relacja Haliny Adamczyk (nagranie audio), 11 VI 2022 r. (w posiadaniu autora).

„o stwierdzenie nieważności wyroku Sądu Okręgowego w Częstochowie – Wydział dla Spraw Doraźnych, wydanego dnia 7 maja 1946 r. na sesji wyjazdowej w Radomsku”¹⁰⁹. Akt sprawy karnej o sygn. Dk 8/46, mimo żmudnych i długotrwałych poszukiwań, nie udało się odnaleźć¹¹⁰. Również w skorowidzach byłego Sądu Okręgowego w Częstochowie za lata 1945–1950 osoby skazane nie figurowały¹¹¹.

22 sierpnia 1991 r. w Sądzie Wojewódzkim w Piotrkowie Trybunalskim odbyła się rozprawa w sprawie unieważnienia wyroku. W trakcie posiedzenia zeznania złożyli m.in. skazani w procesie Józef Zięba i Stanisław Śliwiński¹¹². Tego dnia sąd stwierdził nieważność wyroku wydanego 7 maja 1946 r. na sesji wyjazdowej w Radomsku przez Sąd Okręgowy w Częstochowie Wydział dla Spraw Doraźnych. Uznano, że czyny przypisane oskarżonym związane były z ich działalnością na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego. W uzasadnieniu postanowienia stwierdzono: „[...] egzekucja skazanych na karę śmierci miała cechy mordu połączonego z okrutnym okaleczaniem ciała”¹¹³.

„Proces siedemnastu” w Radomsku był jednym z przeszło 300 procesów w sprawach, które w trakcie pięciomiesięcznej działalności rozpatrzyły sądy doraźne KBW. Składy orzekające, rekrutujące się z sędziów i prokuratorów wojskowych oddelegowanych do sądów powszechnych, miały za zadanie szybką i brutalną pacyfikację antykomunistycznego podziemia zbrojnego na wybranych obszarach powojennej Polski. Budzące grozę „sądy na kółkach” osądziły ponad 800 osób, wydały niemal 400 wyroków śmierci.

Najbardziej tragiczne skutki miał bez wątpienia pokazowy proces doraźny, który odbył się 7 maja 1946 r. w radomszczańskim kinie „Wolność”. W akcie zemsty za operację uwolnienia więźniów z aresztu miejskiego w Radomsku komuniści osadzili i skazali siedemnastu żołnierzy Konspiracyjnego Wojska Polskiego, w tym dwunastu na karę śmierci. Olbrzymie emocje wzbudza sposób pozbawienia skazańców życia, który nie był egzekucją, lecz brutalnym mordem. Bez wątpienia jesteśmy winni pamięć ofiarom tego tragicznego procesu.

¹⁰⁹ ASO PT, II Ko, 216/91/Un, Wniosek, Piotrków Trybunalski, 15 VII 1991 r., k. 2–4.

¹¹⁰ Akta sprawy zostały wkrótce po procesie przekazane szefowi Wojskowego Sądu KBW płk. Konstantemu Lasocie.

¹¹¹ ASO PT, II Ko 216/91/Un, Pismo, 15 VI 1990 r., k. 51. Zob. przypis 65.

¹¹² *Ibidem*, Protokół posiedzenia, 22 VIII 1991 r., k. 10–13v.

¹¹³ *Ibidem*, Postanowienie, 22 VIII 1991 r., k. 14–19. Wyroki śmierci orzeczone przez sądy doraźne KBW wykonywano przez rozstrzelanie (w więzieniu, publicznie, niekiedy w ustronnym miejscu) bądź powieszenie (w więzieniu lub w egzekucjach publicznych). Dwunastu żołnierzy KWP pozbawiono życia przy użyciu tortur połączonych z okaleczaniem ciała, co stwierdzono po odnalezieniu zwłok wkrótce po egzekucji. Dlatego można mówić o pewnej wyjątkowości ich tragicznych losów.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych (AAN).

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AIPN).

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi (AIPN Łd).

Archiwum Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim (ASO PT).

Akty prawne

Dekret z dnia 13 czerwca 1946 r. o zmianie dekretu z dnia 16 listopada 1945 r. o postępowaniu doraźnym, DzU 1946, nr 30, poz. 193.

Dekret z dnia 16 listopada 1945 r. o postępowaniu doraźnym, DzU 1945, nr 53, poz. 301.

Dekret z dnia 25 czerwca 1946 r. o przystosowaniu przepisów o postępowaniu doraźnym do postępowania przed sądami wojskowymi, DzU 1946, nr 30, poz. 194.

Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, wyd. 3, Lwów 1932.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny, DzU 1932, nr 60, poz. 571.

Wspomnienia

Relacja Haliny Adamczyk (nagranie audio), 11 VI 2022 r. (w posiadaniu autora).

Wójcicka D., *Moje wspomnienia z KWP [w:] Wydarzenia upamiętniające przeżycia i walkę o niepodległość Polski w latach 1939–1989*, oprac. J. Załęcki, Radomsko 1996.

Artykuły prasowe

12 bandytów zawisło na szubienicy. Sensacyjny proces bandy „Szarego” w Radomsku, „Dziennik Łódzki”, 14 V 1946.

Likwidacja bandy N.S.Z. Wykonanie wyroków śmierci w Radomsku, „Dziennik Zachodni”, 12 V 1946.

Msza w Bąkowej Górze, „Dziennik Łódzki”, 14 V 1990.

Połaniecka E. (Nienacki Z.), *Warszyc!*, „Głos Robotniczy”, 20 V 1957.

Sawicki P., *Proces siedemnastu*, „Tygodnik Piotrkowski” 1991, nr 38–41.

Sądy doraźne za przestępstwa przeciw państwu i społeczeństwu, „Rzeczpospolita”, 15 XII 1945.

Sądy doraźne zostają wprowadzone w dniu jutrzejszym, „Dziennik Łódzki”, 16 XII 1945.

W procesie bandy N.S.Z. 12 wyroków śmierci za napad w Radomsku, „Dziennik Zachodni”, 8 V 1946.

W rocznicę egzekucji, „Głos Poranny”, 14 V 1990.

Zatajona zbrodnia UB „proces siedemnastu” – w oparciu o zebrane materiały przez Zofię Gzik oprac. Sławomir Sowa, „Gazeta Obywatelska”, 23 V 1990.

Opracowania

- Borowiec J., *Wojskowa Prokuratura sądów doraźnych w województwie rzeszowskim maj–czerwiec 1946* [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944–1956*, red. W. Kulesza, A. Rzepliński, Warszawa 2000.
- Gała A.W., *Konspiracyjne Wojsko Polskie 1945–1954*, Częstochowa 1996.
- Gąsior M., *Konspiracyjne Wojsko Polskie 1945–1948. Zarys organizacji i działalność*, Radomsko 1994.
- Jakubowski G., *Sądownictwo powszechne w Polsce w latach 1944–1950*, Warszawa 2002.
- Jasiak K., *Działalność partyzancka Konspiracyjnego Wojska Polskiego. Z dziejów II konspiracji w środkowej Polsce w latach 1945–1955*, Wieluń–Opole 2008.
- Jasiak K., *Glapiński Henryk ps. Sęp, Klinga (1915–1947)* [w:] *Radomszczański słownik biograficzny*, t. 1, red. G. Mieczyski, Radomsko 2017.
- Jasiak K., *Sojczyński Stanisław Michał ps. Wojnar, Zbigniew, Warszyc, Wazbiw, Świrski, Awr (1910–1947)* [w:] *Radomszczański słownik biograficzny*, t. 1, red. G. Mieczyski, Radomsko 2017.
- Jasiak K., *Z dziejów Konspiracyjnego Wojska Polskiego*, Radomsko 2010.
- Jasiak K., *Zarys dziejów Konspiracyjnego Wojska Polskiego*, Radomsko 2015.
- Kowalski L., *Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego a Żołnierze Wyklęci. Walka z podziemiem antykomunistycznym w latach 1944–1956*, Poznań 2016.
- Lenczewski T., *Konspiracyjne Wojsko Polskie* [w:] *Armia Krajowa. Dramatyczny epilog*, red. K. Komorowski, Warszawa 1994.
- Lenczewski T., *Proces siedemnastu w Radomsku*, „Polska Zbrojna” 1991, nr 8 (18).
- Lesiakowski K., Rabięga R., *Stanisław Sojczyński (1910–1947)* [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. 2, red. W. Frazik, Kraków–Warszawa–Wrocław 2004.
- Łopatecki K., *Powstanie i funkcjonowanie wydziałów do spraw doraźnych działających przy Sądzie Okręgowym w Białymstoku (II – VI 1946 r.)*, „Z Dziejów Prawa” 2019, t. 12 (20).
- Maksimiuk D., *Prokurator i sąd do „zadania specjalnego”. Rzec o Karolu Malawskim i jego działalności w Wydziale do Spraw Doraźnych Sądu Okręgowego w Łomży*, „Studia Łomżyńskie” 2021, t. 31.
- Nowak T.A., *Z Kinemą w tle. Historia kinoteatru i jego wkład w życie kulturalne Radomska*, Radomsko 2021.
- Peska R., *Warszyc*, Pabianice 1997.
- Poklewski-Kozieł K., *Działalność sądów doraźnych w 1946 r. w świetle 1021 akt sądowych*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1947, nr 11.

- Rabiega R., *Henryk Glapiński (1915–1947)* [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. 1, red. T. Balbus, Kraków–Warszawa–Wrocław 2002.
- Rabiega R., *Zbrodnia w imieniu prawa – proces siedemnastu żołnierzy KWP 7 maja 1946 r. w Radomsku*, „Wyklęci” 2017, nr 2 (6).
- Rutkowski K., *Ofiary represji hitlerowskich w księgach aresztu miejskiego w Radomsku 1939–1945 – przyczynek do badań* [w:] *Radomsko. Narodziny i rozwój miasta*, red. R. Majzner, Radomsko 2017.
- Rutkowski K., *Sprawa żołnierzy Konspiracyjnego Wojska Polskiego zamordowanych i pochowanych w piwnicy ratusza miejskiego w Radomsku w kwietniu 1946 r. w świetle dostępnych materiałów*, „Biuletyn Muzeum Regionalnego im. Stanisława Sankowskiego w Radomsku” 2020, nr 2.
- Surdej M., *Rzeszowski „sąd na kółkach”*, „Wyklęci” 2020, nr 2 (18).
- Surdej M., „Wytrwać wolnymi. Studia z dziejów konspiracji niepodległościowej na Rzeszowszczyźnie w latach 1944–1956”, mps udostępniony przez autora.
- Szwagrzyk K., *Prawnicy czasu bezprawia. Sędziowie i prokuratorzy wojskowi w Polsce 1944–1956*, Kraków–Wrocław 2005.
- Szwagrzyk K., *Sędzia-śmierć. Działalność sędziego Włodzimierza Ostapowicza na Białostocczyźnie (1946–1947)*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2005, nr 12.
- Toborek T., *Stanisław Sojczyński i Konspiracyjne Wojsko Polskie*, Łódź 2015.
- Toborek T., *Stanisław Sojczyński „Warszyc” (1910–1947)*, wyd. 2 uzup. i popr., Łódź 2022.
- Toborek T., *Warszyc. Wyklęty bohater*, Warszawa 2013.
- Turlejska M., „Sądy na kółkach”. *Głos przeciwko karze śmierci*, „Przegląd Powszechny” 1988, nr 12.
- Turlejska M., *Te pokolenia załobami czarne... Skazani na śmierć i ich sędziowie*, Warszawa 1990.
- Wasilkowski C., *Postępowanie doraźne. Zakres – kary – orzekanie – tryb*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1945, nr 2.
- Wąs P., *Jan Rogulka (1913–1946)* [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. 6, red. K. Krajewski, Warszawa 2021.
- Wąs P., *Konspiracyjne Wojsko Polskie – album fotograficzny*, Łódź 2019.
- Wąs P., *Proces siedemnastu w Radomsku*, „Biuletyn IPN” 2020, nr 3.
- Wąs P., *Szafarze śmierci. Sędziowie sądów doraźnych Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (luty–czerwiec 1946)*, „Biuletyn IPN” 2022, nr 1–2 (194–195).
- Wąs P., *Uratował go młody wiek... Roman Stanisław Czajka (1930–2006)*, „Wyklęci” 2017, nr 2 (6).

Netografia

Książd Stanisław Piwowarski, <https://fkn.tvp.pl/66142019/odc-30-ks-stanislaw-piwowarski>, dostęp 12 IX 2023 r.

Książd Stanisław Piwowarski, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/76801,Ksiazd-Stanislaw-Piwowarski.html>, dostęp 22 VII 2022 r.

Proces „siedemnastu” w Radomsku – 7 maja 1946 r., <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/63423,Proces-siedemnastu-w-Radomsku-7-maja-1946-r.html>, dostęp 22 VII 2022 r.

„Proces siedemnastu” w Radomsku [film edukacyjny Oddziału IPN w Łodzi], <https://www.youtube.com/watch?v=bBkxLZB8K38>, dostęp 22 VII 2022 r.

Streszczenie: Tematem artykułu jest proces siedemnastu żołnierzy Konspiracyjnego Wojska Polskiego, schwytanych przez komunistów po spektakularnej akcji uwolnienia więźniów z aresztu miejskiego w Radomsku, przeprowadzonej przez KWP w nocy z 19 na 20 kwietnia 1946 r. Rozprawa, która odbyła się 7 maja 1946 r. w sali kina „Wolność” w Radomsku, była jednym z przeszło trzystu procesów, które w trakcie pięciomiesięcznej działalności przeprowadziły sądy doraźne KBW, występujące pod szyldem sądów okręgowych. W jej wyniku, niejako w akcie zemsty, na śmierć skazano dwunastu podsądnych, karę więzienia wymierzono jedynie pięciu oskarżonym. Duże emocje wzbudza sposób wykonania wyroku, który nie był egzekucją, lecz brutalnym mordem.

Słowa kluczowe: sądownictwo PRL, procesy doraźne, Konspiracyjne Wojsko Polskie, stalinizm, „proces siedemnastu”

Paweł Wąs (ur. 1975) – historyk, pracownik Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Łodzi. Zainteresowania badawcze koncentruje na działalności podziemia niepodległościowego po II wojnie światowej, działalności sądów doraźnych KBW oraz funkcjonowaniu konspiracyjnych organizacji młodzieżowych w woj. łódzkim w latach 1945–1956. Szerokie badania dotyczące działalności Konspiracyjnego Wojska Polskiego zwięźcił publikacją pt. *Konspiracyjne Wojsko Polskie – album fotograficzny* (2019). Redaktor tomu pt. *Młodzieżowy opór antykomunistyczny w Polsce po II wojnie światowej* (2020), będącego pokłosiem konferencji naukowej z marca 2019 r., którą organizował.

The “Trial of the Seventeen” in Radomsko (7 May 1946) – the Most Tragic Episode of the Activities of the Summary Courts of the Internal Security Corps

Abstract: The subject of this article is the trial of seventeen soldiers of the Underground Polish Army (KWP) captured by the communists after a spectac-

ular operation to free prisoners from the Radomsko municipal jail, carried out by the KWP on the night of 19–20 April 1946. The trial, which took place on 7 May 1946 in the hall of the “Wolność” cinema in Radomsko, was one of more than three hundred trials conducted by the summary courts of the Internal Security Corps (KBW), acting under the banner of district courts, during their five-month activity. As a result, twelve defendants were sentenced to death, as if in an act of revenge, while only five defendants received prison sentences. Great emotion is aroused by the way the sentence was carried out, as it was not an execution but a brutal murder.

Keywords: judiciary of the People’s Republic of Poland, summary trials, Underground Polish Army, Stalinism, the “trial of the seventeen”

Paweł Wąs (b. 1975) – historian, employee of the IPN Branch Office for Historical Research in Łódź. His research interests focus on the activities of the independence underground after World War II, the activities of the KBW summary courts, and the functioning of underground youth organisations in Łódź Province in the years 1945–1956. He concluded his extensive research on the activities of the Underground Polish Army with a publication entitled *Konspiracyjne Wojsko Polskie – album fotograficzny* [The Underground Polish Army – a photo album] (2019). Editor of a volume entitled *Młodzieżowy opór antykomunistyczny w Polsce po II wojnie światowej* [Youth anti-communist resistance in Poland after World War II] (2020), which is the result of an academic conference he organised in March 2019.